

К. і. н., доцент Козуб Володимир Павлович
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові
України

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Досліджується поняття інтелектуального капіталу, його роль у формуванні інтелектуальної складової економіки, аналізуються шляхи реалізації інтелектуального капіталу.

Утвердження у суспільній свідомості концепції “економіки знань” як реальної дійсності, у якій основні конкурентні переваги підприємства створюються саме завдяки інтелекту, а лідерами є компанії, що мають більш потужний інтелектуальний потенціал – все це створює підґрунтя для поглибленого дослідження джерел формування інтелектуальної складової економіки, встановлення сутності і характеру взаємозв’язків понять інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальна власність.

Дослідження теоретичних аспектів інтелектуального капіталу стає особливо актуальним в умовах зростання ролі управління знаннями, використання інтелектуальної складової як стратегічного ресурсу, здатного сприяти реалізації інноваційної моделі розвитку підприємства. Інтелектуальний капітал є предметом обговорення багатьох теоретиків і практиків управління. Дослідженню проблем інтелектуального капіталу присвятили роботи вітчизняні та зарубіжні вчені: А. Брукінг О. Бутнік-Сіверський, А. Гапоненко, В. Геєць, Т. Давенпорт, П. Дракер, В. Іноземцев, Х. Ітамі, О. Кендюхов, А. Козирєв, Б. Лев, В. Макаров, Ф. Махлуп, І. Нонака, Т. Прусак, Т. Стюарт, Х. Текеучі, А. Чухно, Р. Шишка та ін.

Серед науковців, що вивчають вказані проблеми, існують різні підходи до визначення сутності і змісту вказаних понять. Інтелектуальний капітал визначається частіше за все як нематеріальні активи, що не вказуються у фінансовій звітності, можуть бути кодифіковані, оцінені і використані компанією [1, с. 1]. Інтелектуальний капітал складається із знань фахівців,

досвіду роботи, ефективності задоволення споживчих потреб, баз даних, інтелектуальної власності. «Інтелектуальні активи все частіше виступають у ролі фінансових інструментів, при допомозі яких вирішуються різні фінансово-економічні завдання: підвищення ринкової вартості, стабілізація бізнесу, залучення інвестицій» [2, с. 9]. Незалежно від різних підходів до визначення інтелектуального капіталу, під цим поняттям розуміється сукупність конкретних цінностей.

Аналіз наукових публікацій свідчить про те, що терміну «інтелектуальний капітал» приділяється все більше уваги. Одні автори ототожнюють це поняття з нематеріальними активами, інші розширюють визначення цієї категорії, треті ставлять на одному рівні з інтелектуальною власністю. Для перспективного подальшого дослідження та оцінки впливу інтелектуального капіталу на ефективність діяльності підприємства стає актуальною проблема визначення сутності даної економічної категорії та класифікаційних ознак її структурних елементів, а також локалізації серед інших економічних категорій: «невідчутні активи», «нематеріальні активи», «інтелектуальна власність» [3].

Метою роботи є дослідження понять інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, визначення їх ролі у формуванні інтелектуальної складової економіки.

Р.Романів вважає обґрунтованим, що до інтелектуального капіталу відносять сукупність активів, які представляють собою ринкові активи, (нематеріальні активи пов'язані з ринковими операціями); інтелектуальну власність як актив (патенти авторські права, торгові марки, ноу-хау); людські активи; інфраструктурні активи (технології, взаємозв'язок з клієнтами). Ці ж активи можуть інтерпретуватись як сукупність людського, структурного або організаційного і клієнтського капіталу. Під людським капіталом в економіці пропонується вважати наявний у людини запас знань, навиків, досвіду, які використовуються індивідумом для отримання доходу. Тобто можна сказати, що це сукупність знань, які доцільно використовувати у тій чи іншій сфері суспільного життя. Це знання, що сприяють росту продуктивності праці і виробництва, використання запасу знань призводить до росту заробітку працівника, збільшення доходів сприяє зацікавленості до подальшого інвестування в людський капітал [4, с. 391].

Саме інтелектуальний капітал дедалі більше перетворюється на основний чинник економічного зростання та міжнародного обміну, радикальних

культурних зрушень, стає визначальним у виборі ринкової вартості високотехнологічних компаній і формуванні стало високого рівня конкурентоспроможності. Завдяки чиннику інтелектуального капіталу ринкова вартість високотехнологічних компаній у 3-6 разів перевищує їх балансову вартість, яка ґрунтується насамперед на вартості фінансового капіталу [5]. Зростання ролі інтелектуального капіталу та нові вимоги до охорони інтелектуальної власності. Усе це дає підставу для проголошення становлення якісно нового типу економіки – “економіки, що ґрунтується на знаннях” (knowledge-based economy), яку в США в 90-х роках ХХ ст. називали “ною економікою”. У цій економіці головна роль належить вартості, що створюється знанням. Інтелектуальний капітал – структурно складне явище. Поряд з елементами гуманітарного та споживчого капіталу він охоплює так званий структурний капітал, який, у свою чергу, включає в себе інноваційний капітал, а останній – комплекс об’єктів, що становлять інтелектуальну власність. Отже, інтелектуальна власність є важливим елементом інтелектуального капіталу.

Стосовно поняття інтелектуального потенціалу то воно вживається у науковій літературі при проведенні аналізу можливостей росту інтелектуальних ресурсів підприємства. Це поняття виникло як відповідь на потребу виміру можливостей і резервів росту підприємства. Інтелектуальний потенціал виступає як спроможність підприємства забезпечувати свій довгостроковий розвиток, використовуючи наявні можливості і ресурси інтелектуального, наукового, технологічного, кваліфікаційного, інформаційного характеру.

На основі дослідження, проведеного О.В. Корневою, встановлено спільні риси та розбіжності понять інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал. Обидва поняття мають наступні спільні риси: базуються на доступній інформації як у формі активів, так і в невланій формі; виступають як важіль збільшення ефективності ресурсів через економію матеріалів і фінансових коштів у виробництві, реалізації і управлінській діяльності; можуть належати персоналу, фірмі та зовнішньому середовищу; знаходяться під впливом відповідної величини в галузі, країні, оскільки їх цінність пов’язана з комплектом інформації, яка доступна іншим підприємствам; своїм існуванням збільшують конкурентоспроможність фірми як через покращення характеристик продукції і економію матеріалів так і через надання фірмі можливості більш ефективного використання ресурсів; в найбільшій мірі властиві інноваційно орієнтованим компаніям.

В той же час існують принципові розбіжності між цими двома поняттями через різницю їхньої природи: інтелектуальний потенціал є часткою економічного потенціалу підприємства, а інтелектуальний капітал – часткою активів, як в звичайній бухгалтерській так і в невловимій формі; інтелектуальний капітал уособлює наявні невловимі активи фірми, а потенціал – описує їхній можливий приріст; інтелектуальний капітал може бути власним і позиковим, інтелектуальний потенціал не відокремлюється від організації, що його створила; інтелектуальний капітал є результатом сприйняття ринком інтелектуальних зусиль компанії, а потенціал виникає в результаті накопичення знань у внутрішньому просторі організації [6, с. 256].

В сучасних ринкових умовах надзвичайно важливою є роль інтелектуального капіталу підприємства, яка полягає у впливі складових елементів інтелектуального капіталу на економічні результати і формуванні різноманітних економічних цінностей підприємства. Серед таких цінностей варто виділити: збільшення ринкової вартості підприємства; оптимізація змінних та постійних витрат, а також зменшення трансакційних витрат; підвищення ефективності використання усіх ресурсів підприємства; зростання продуктивності підприємства; розвиток інноваційного потенціалу; зміцнення і удосконалення конкурентних переваг підприємства.

Дослідження інтелектуального капіталу – це задача пріоритетного характеру, яка є актуальною для всіх підприємств України. Досягнення стабільних конкурентних позицій на ринку можливе завдяки раціональному та ефективному управлінню інтелектуальний капітал підприємства. «Визначити, оцінити, розвинути» – універсальна формула, що дозволяє сучасним компаніям перетворити інтелектуальний капітал у джерело додаткової вартості [7, с. 47]. Першим етапом такого управління інтелектуальним капіталом є визначення об'єкту управління, сутності поняття інтелектуального капіталу, його структурних елементів та ознак.

Знання, як інтелектуальний капітал, поділяються на два види: такі, що можна виділити, систематизувати, кодифікувати; знання, які неможливо зафіксувати у повній мірі. Знання першого типу можуть бути записані, передані, їм можна забезпечити правову охорону з допомогою авторського та патентного права, а також засекречення як ноу-хау. Без правової охорони ці знання копіюються та використовуються конкурентами. Знання другого типу можуть бути продемонстровані, але їх важко зафіксувати.

Знання (технологія підприємницької діяльності) як результат інтелектуальної діяльності мають три виміри своєї цінності: по-перше, багато технологічних знань можуть бути використані без демонстрації того, у чому їх сутність; по-друге, наскільки технологія комплексна і проста для відтворення; по-третє – наскільки технологія самостійно працює, якщо технологія діє самостійно, то управління такою технологією спрощується. Мова йде не про знання взагалі, а про технологічні знання, що реально використовуються, які тільки і можуть бути капіталізовані. Знання, які можуть бути перетворені у додатковий прибуток мають назву інтелектуального капіталу. Таке широке визначення охоплює будь-які технічні, управлінські та ринкові новації, здатні перетворитися на інновації і приносити додатковий прибуток.

Незважаючи на відсутність спільної точки зору у визначенні поняття "інтелектуальний капітал", більшість дослідників і практиків погоджуються з тим, що на рівні організації інтелектуальний капітал має три складові: 1) людський капітал – сукупність знань, навичок, творчих здібностей, а також спроможність власників наукоємних підприємств відповідати вимогам і завданням компанії; 2) структурний капітал – програмні засоби ЕОМ, програмне забезпечення, бази даних, організаційна структура, патенти, товарні знаки, а також різноманітні організаційні механізми, що забезпечують продуктивність праці працівників і функціонування підприємства; 3) споживчий капітал – майбутні споживачі продукції підприємства, його спроможність задовільнити їх попит [8, с. 333-334].

Інтелектуальний капітал – структурно складне явище. Поряд з елементами гуманітарного та споживчого капіталу він охоплює так званий структурний капітал, який, у свою чергу, включає в себе інноваційний капітал, а останній – комплекс об'єктів, що становлять інтелектуальну власність. Отже, інтелектуальна власність є важливим елементом інтелектуального капіталу.

Свідченням того, що інтерпретація інтелектуального капіталу, як важливої складової звітності є підтвердження – у звітності таких компаній як шведська компанія Скандія, Канадієн Імперіал Банк, які почали у звітності приводити деталізовані оцінки вартості інтелектуального капіталу в додатках до річних звітів з традиційними фінансовими показниками, а також у звітах для внутрішнього користування [9, с. 392].

Проведений аналіз понять інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал дозволяє зробити висновок про те, що ці категорії не можуть бути

визнані тотожними, оскільки характеризують різні сторони функціонування підприємства. Доцільно рекомендувати до звітів з інтелектуального капіталу, які вже стають популярними, додавати звіт з можливостей його збільшення. Тобто з інтелектуального потенціалу [10, с. 256]. Це доповнить інформацію, яку отримує інвестор, і допоможе йому прийняти ефективне рішення. Крім того, публікація звітів з інтелектуального потенціалу допоможе персоналу отримати інформацію про стан, перспективи і пріоритети діяльності підприємства.

Формування з інтелектуальних ресурсів суспільства інтелектуального капіталу прямо залежить від рівня захисту інтелектуальної власності. Його можна вважати важливою передумовою нарощування інтелектуального капіталу та, як наслідок, - конкурентоспроможності компанії в умовах зростаючої конкуренції у галузі високих технологій. Не випадково найбільш авторитетні рейтинги міжнародної конкурентоспроможності зараз обов'язково використовують критерії патентно-ліцензійної діяльності та оцінки рівня ефективності охорони інтелектуальної власності.

Потребують подальшого дослідження проблеми створення методики оцінювання інтелектуального капіталу підприємства, дослідження якісних і кількісних ознак інтелектуального капіталу на підприємствах, а також визначення детальної структури інтелектуального капіталу, системи індикаторів інтелектуальних факторів та індикаторів ефекту і результатів їх впливу.

Список літератури

1. Голубкин В.Н., Клеева Л.П., Патока Л.В. Интеллектуальный капитал в эпоху глобализации мировой экономики [Електронний ресурс] / В.Н. Голубкин, Л.П. Клеева, Л.В. Патока // "Бизнес-образование". – 2005. - №1 (18). – Режим доступу : www/ou-link.ru/pub/business_obraz_1_18.html
2. Мильнер Б. Управление знаниями: эволюция и революция в организации / Б. Мильнер . – М. : Инфра, 2003. – 177 с.
3. Шпак Н.О., Білоус Н.Б. Сутність та класифікаційні ознаки інтелектуального капіталу підприємства [Електронний ресурс] / Н.О. Шпак, Н.Б. Білоус. – Режим доступу : <http://nuwm.rv.ua/methods/asp/vd/v39ek45.doc>
4. Романів Р. Оцінка інтелектуального капіталу та її застосування в

- управлінських концепціях епохи глобалізації економіки / Р. Романів // Економічний аналіз. – 2008. – Випуск 2 (18). - С 390 – 392.
5. Зростання ролі інтелектуального капіталу та нові вимоги до охорони інтелектуальної власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/bulet2/archive/13_09_2002_33_70_v.doc
6. Корнева О.В. Використання характеристик інтелектуального капіталу і інтелектуального потенціалу / О.В. Корнева // Наукові праці ДонНТУ / Серія : економічна. – 2007. - Випуск 31-3. – С.251- 257.
7. Иванов П. Эра интеллектуального капитализма // Компаньон, 2007. - №16. - С.46-49.
8. Зинов В.Г. Управление интеллектуальной собственностью: Учеб. пособие. - М.: Дело, 2003. - 512 с.
9. Романів Р. Оцінка інтелектуального капіталу та її застосування в управлінських концепціях епохи глобалізації економіки / Р. Романів // Економічний аналіз. – 2008. – Випуск 2 (18). - С 390 – 392.
10. Корнева О.В. Використання характеристик інтелектуального капіталу і інтелектуального потенціалу / О.В. Корнева // Наукові праці ДонНТУ / Серія : економічна. – 2007. - Випуск 31-3. – С.251- 257.